

Lovorka Čoralić

Iz prošlosti Paštovića

Na osnovi objavljenih izvora i literature te izvorne građe iz Državnog arhiva u Veneciji (bilježnički spisi) prikazuju se najvažniji povijesni procesi i događaji iz prošlosti Paštovića. U uvodu je iznesen osvrt na rezultate historiografije te je naglašeno kako su se paštrovskim krajem bavili uglavnom srpski istraživači, čija su djela u velikoj mjeri nedovoljno znanstvena i politički usmjerena. Prikazuje se politički, društveni i opći unutarnji razvoj Paštovića pod mletačkom vlašću s naglaskom na ugovoru s Mlečanima iz 1423. god., posebnostima paštrovske samouprave i organizaciji lokalne vlasti i uprave. Posebna pažnja pridaje se razdoblju mletačko-turskih ratova, kada se velik dio starosjedilačkog življa iseljava u Dalmaciju, Istru i na zapadnu obalu Jadrana (posebno u Mletke) ili - usljed nedostatka katoličkog svećenstva - sve više prelazi na pravoslavlje. Ukazano je na podrijetlo nekih paštrovskih samostana (Gradište, Praskvica), kojima srpska historiografija odriče prvotna katolička obilježja. Na kraju je predstavljen život i djelo nekoliko istaknutih Paštovića (Antun i Marin Bečić, Antun conte Zanović i njegovi sinovi) te posebnosti razvoja paštrovskog naselja Lastve.

SAŽETAK

Na osnovi objavljenih izvora i literature te izvorne građe iz Državnog arhiva u Veneciji prikazuju se najvažniji povijesni procesi i događaji iz prošlosti Paštovića od srednjeg vijeka do raja XVIII. st. Prikazana su politička i društvena obilježja, vjerski život i crkvene ustanove te poguban utjecaj turskih osvajanja po demografsku strukturu paštrovskog kraja.

Lovorka Čoralić

Iz prošlosti Paštrovića

Paštrovići su područje u današnjem Crnogorskom primorju, smješteno između mora i naselja Maine, Braiči, Crmnica i Spič. Osim uskog priobalnog dijela, područje Paštrovića uglavnom je planinsko i proteže se u smjeru SZ-JI. Većina naselja nalazi se u primorskom dijelu, poredani u nizove iznad morske obale i ispod planinskog grebena. Najpoznatija su Bečići, Buljarica, Petrovac, Pržno i Sv. Stefan. S obzirom na arhitekturu, naselja uglavnom pripadaju sredozemnom tipu priobalnih naselja, slično mjestima nedaleke Boke Kotorske.

Rezultati historiografije

Opća značajka historiografije koja se bavila povijesnim razvojem Paštrovića može se sažeti u nekoliko rečenica. Paštrovićima se pretežito bavila srpska historiografija, a njena je očita i u većini studija izrazita značajka politička i vjerska tendencioznost u prikazu svih vidova prošlosti ovoga kraja. Bez obzira da li je riječ o cjelovitim pregledima ili specijalističkim studijama koje se bave političkom, gospodarskom, crkvenom ili kulturnom poviješću, Paštrovići su prikazivani kao kraj koji je sve vjekove pripadao srpskom odnosno pravoslavnom etničkom i vjerskom ozračju.

Najcjelovitije djelo o Paštrovićima je opsežna studija J. Vukmanovića "Paštrovići, antropografsko-etnološka istraživanja" (Cetinje 1960; dalje: Vukmanović, Paštrovići). Iako je tematski okvir određen samim naslovom (prirodne značajke, etnološka baština i sl.), knjiga sadrži poglavlja o prošlosti Paštrovića, podrijetlu pojedinih plemena i rodova, nastanku i razvoju naselja, gospodarskoj usmjerenosti, kulturnoj baštini i crkvenom životu Paštrovića kroz povijest. Premda Vukmanović uglavnom ne odudara od uobičajenih promišljanja srpske historiografije koja se bavila ovim krajem, knjiga poradi raznovrsnosti problematskog zahvata i obilja podataka, ipak - uz izostavljanje autorovih političkih sudova - može biti znanstveno upotrebljiva. Takva se ocjena ne može izreći u svezi uporabljivosti studija N. Ruževića, A. Vučetića-D. Mikovića, M. Sučića i P. D.

Šerovića u kojima je prosrpska nacionalna ideja u velikoj mjeri ispred znanstvene istine i objektivnosti.¹ Od pojedinačnih studija koje se bave Paštrovićima objektivnim i znanstvenim pristupom odudara jedino rasprava I. Božića.² Osim navedenih radova srpskih povjesničara, Paštrovići su bili predmetom istraživanja i nekih prošlostoljetnih stranih istraživača. Njihovi radovi ne donose bitno nove podatke, a interes istraživača uglavnom je usmjeren proučavanju posebnosti razvoja paštrovskog kraja u vrijeme mletačke vlasti.³

Paštrovsko naselje Lastva (danas Petrovac na moru), koje je tijekom prošlosti zadržalo nutarnju samoupravu i do najnovijeg vremena imalo katoličko obilježje, obrađeno je u nekoliko zasebnih priloga. Osim rada V. Novotnog i I. Stjepčevića,⁴ koji ukazuju na stvarno podrijetlo i narodnosno-vjerske značajke Lastve kroz stoljeća, prilozi D. Pilkovića i M. M. Savića, kao i ostali pomeni Lastve u prethodno spomenutim djelima o paštrovskom kraju, ne odudaraju od već spomenutih obilježja srpske historiografije.⁵

Osim u zasebnim monografijama i raspravama, povijest Paštrovića zastupljena je i u nekim cjelovitim pregledima povijesti bivše Jugoslavije, Srbije, Crne Gore i Boke Kotorske. Izuzev rada kotorskog povjesnika P. Butorca,⁶ većina ostalih studija djelo je srpske historiografije te su - u skladu s njihovim političkim viđenjem - Paštrovići tretirani kao vjekovno srpski narod pravoslavne vjeroispovijesti.⁷

---

¹ N. Ružević, Paštrovići. Crtice o narodu, zemlji i starinama, Kolo, knj. V, sv. 2, Beograd 1903, str. 106-110; br. 4, str. 238-241; A. Vučetić-D. Miković, Povjest Paštrovića, Srđ. List za književnost i nauku, god. IV, br. 12, Dubrovnik 1905, str. 487-495; god. V, br. 5, 1906, str. 231-239; br. 13, str. 630-635 (dalje: Vučetić-Miković, Povjest); M. Sučić, Paštrovići, Pokušaji, god. VI, br. 7, Beograd 1928, str. 18-21; isti, Paštrovići i Spič, Ilustrovani zvanični almanah šematizam Zetske banovine, god. I, Sarajevo 1931, str. 317-318; P. D. Šerović, Paštrovići, njihovo plemensko uređenje i pomorska tradicija, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru (dalje: GPMK), sv. V, Kotor 1956, str. 25-37.

² Srednjovekovni Paštrovići, Istorijski časopis, god. IX-X, 1959, Beograd 1960, str. 151-185 (dalje: Božić, Paštrovići).

³ L. Maschek, Pastrovicchio - Paštrovići, Manuale del Regno di Dalmazia per l'anno 1876-1877, anno VI-VII, Zara 1876, str. 179-186; P. Madirazza, Pastrovicchio, Smotra Dalmatinska, god. VII, br. 100-104, Zara 1894.

⁴ V. Novotni, Lastva, Hrvatski planinar. Vjesnik "Hrvatskog planinarskog društva", god. X, br. 5-12, Zagreb 1907, str. 46-48; god. XI, br. 1, 1908, str. 9-14 (dalje: Novotni, Lastva); I. Stjepčević, Lastva, Glas Boke, god. II, br. 87-93, Kotor 1934 (dalje: Stjepčević, Lastva).

⁵ D. Pilković, Petrovac na moru, Glas Šumadije, god. I, br. 52, Kragujevac 1931, str. 3; M. M. Savić, Petrovac na moru, Slobodna misao, god. X, br. 48, Nikšić 1931, str. 2.

⁶ Boka Kotorska nakon pada Mletačke Republike do bečkog kongresa (1797-1815), Rad JAZU, sv. 264, Zagreb 1938, str. 1-154.

⁷ S. Nakićenović, Boka. Antropogeografska studija, Srpski etnografski zbornik, sv. 20, Beograd 1913 (dalje: Nakićenović, Boka); J. Erdeljanović, Stara Crna Gora. Etnička prošlost i formiranje crnogorskih plemena, ibid., sv. 39,

Manastiri paštrovskog područja (Duljevo, Gradište, Praskvica, Režević) svojom su burnom prošlošću i kulturnom baštinom predstavljali čestu temu povijesno-kulturnih istraživanja. Međutim, osim M. Šufflaya i I. Ostojića,⁸ svi ostali - mahom srpski autori - redovito negiraju podrijetlo i ranu povijest samostana, ubrajajući ih u pravoslavne sakralne objekte od njihovog najranijeg spomena u srednjem vijeku. Nastanak samostana redovito se vezuje uz krivotvorene isprave Nemanjića, prešućuje ili umanjuje njihova povezanost s benediktinskom opatijom Bogorodice Ratačke te njihova povijest i kulturna baština promatra samo od vremena kada su u cjelosti pripali pravoslavnim redovnicima.⁹ Za crkvenu povijest Paštrovića značajni su i radovi koji govore o pokušaju stvaranja crkvene unije u XVII. stoljeću.¹⁰

Paštrovska vojna povijest našla je svoje mjesto u brojnim raspravama. Najčešće se obrađuju pojedina razdoblja mletačko-turskih ratova (posebice ciparski i morejski rat), djelovanje

---

1926; K. Jireček, *Istorija Srba*, knj. I-II, Beograd 1952 (dalje: Jireček, *Istorija*); *Historija naroda Jugoslavije*, sv. I, Zagreb 1953, str. 497-501 (dalje: HNJ); G. Stanojević, *Nekoliko statističkih podataka o Boki Kotorskoj iz sredine XVIII. st.*, *Spomenik SANU*, sv. 105, Beograd 1956, str. 27-40; isti, *Iz istorije Crne Gore u XVI i XVII vijeku*, *Istorijski zapisi*, god. XII, knj. XV, sv. 2, Titograd 1959, str. 325-417 (dalje: Stanojević, *Iz istorije*); *Istorija Crne Gore*, knj. II/2, Titograd 1970, knj. III/1, 1975; *Istorija srpskog naroda*, knj. IV/2, Beograd 1986.

⁸ M. Šufflay, *Die Kirchengestaltung im vortürkischen Albanien. Die orthodoxe Durchbruchzone im katholischen Damme*, *Vjesnik Kra- ljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva*, god. XVII, Zagreb 1915, str. 66-67 (dalje: Šufflay, *Die Kirchengestaltung*); I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, Split 1964, str. 516-518 (dalje: Ostojić, *Benediktinci*).

⁹ S. D. Ljubiša, *Pravoslavne crkve u Dalmaciji. Istorija, obšestvo paštrovsko u okružju kotorskomu*, *Srpsko-dalmatinski magazin za ljeto 1845*, Zadar 1845, str. 117-135 (dalje: Ljubiša, *Pravoslavne crkve*); M. Crnogorčević, *Manastiri paštrovski u Boci Kotorskoj*, *Starinar srpskog arheološkog društva*, god. XII, knj. 1-4, Beograd 1895, str. 62-96; D. Miković, *Srpsko-pravoslavni sv.-uspenski manastir Režević u Paštrovićima u Boci Kotorskoj*, *Bosanska vila.*, god. XIV, br. 2-24, Sarajevo 1899; B. Strika, *Srpske zadužbine. Dalmatinski manastiri*, Zagreb 1930, str. 258-283 (dalje: Strika, *Manastiri*); P. D. Šerović, *Manastir Praskvica, Kotor 1935*; isti, *Povelja o osnivanju manastira sv. Nikole u Praskvici*, *Istorijski časopis*, god. V, 1954-1955, Beograd 1955, str. 323-332; A. Jovanović, *Manastir Gradište*, *Zetski glasnik*, god. VIII, Cetinje 1936, br. 14, str. 2; isti, *Manastir Režević*, *ibid.*, br. 39, str. 5; isti, *Manastir Duljevo*, *ibid.*, god. IX, br. 19-20, 1937, str. 3; V. P. Petković, *Pregled crkvenih spomenika kroz povescnicu srpskog naroda*, *Pos. izdanja SANU*, sv. 157, Beograd 1950, str. 74, 110, 260, 281-282 (dalje: Petković, *Pregled*); V. Đurić, *Fresko slikarstvo manastira Gradište u Paštrovićima*, *Istorijski zapisi*, god. XIII, knj. 17, sv. 2, Titograd 1960, str. 269-283; O. Zirojević, *Crkve i manastiri na području Pečke patrijaršije do 1683. godine*, Beograd 1984, str. 52, 87, 96, 175 (dalje: Zirojević, *Crkve*); B. Šekularac, *Osnivačka povelja Balše III manastiru Praskvici*, *Boka*, god. XVII, Herceg-Novi 1985, str. 203-219 (dalje: Šekularac, *Povelja*).

¹⁰ D. Miković, *Jedan pokušaj rimske propagande za pounijačenje u Paštrovićima u početku 18. vijeka*, *Srbobran. Glasilo Srpske samostalne stranke u Trojedinici*, god. XVIII, br. 3, Zagreb 1901, str. 2-5 (dalje: Miković, *Jedan pokušaj*); C. Nežić, *De pravoslaviv Jugoslaviv saec. XVII ad catholicam fidem reversus necnon de eorum concepti romanae ecclesiae*, Vatican 1940, str. 36-41, 94-101 (dalje: Nežić, *De pravoslaviv*); J. Radonić, *Rimska kurija i južnoslavenske zemlje od XVI do XIX veka*, *Pos. izdanja SANU*, sv. 155, Beograd 1950, str. 19-24, 115-125, 136-137, 355-356, 432-434 (dalje: Radonić, *Rimska kurija*).

paštrovskih hajduka i njihova uloga u protuturskoj obrani te pohod skadarskoga paše Mahmuda Bušatlije 1785. godine, kada je paštrovski kraj pretrpio teška ratna razaranja.¹¹

Paštrovski statut, nutarnje uređenje i oblici samouprave u vrijeme mletačke vlasti tema su više radova pravnih povjesničara. Uglavnom je riječ o idealiziranju paštrovskog uređenja i autonomije te, posebice kada je riječ o srpskim autorima, povezivanju paštrovskog upravno-sudskog ustrojstva s srednjovjekovnom zakonodavnom praksom raške države (Dušanov zakonik).¹²

Za razliku od prethodnih tema iz paštrovske prošlosti, gospodarska problematika neopravdano je rijetko zastupljena u radovima povjesničara. Jedine studije koje govore o pomorsko-trgovačkoj privredi Paštrovića radovi su I. Zlokovića,¹³ dok se tek pokoji podatak o pomorstvu toga kraja nalazi u prilogima Đ. D. Milovića i J. Luetića.¹⁴

Naposljetku, potrebno je spomenuti i nekoliko radova kulturloškog, posebice etnološkog obilježja, koji govore o nekim vidovima narodne baštine i kulturne prošlosti paštrovskoga kraja.¹⁵

---

¹¹ J. N. Tomić, Mahmud Bušatlija, Glas SANU, sv. 86, Beograd 1908, str. 101-212 (dalje: Tomić, Bušatlija); V. Čorović, Pohod Mahmut-paše Bušatlije protiv Paštrovića, Spomenik SANU, sv. 87, Beograd 1938, str. 81-92 (dalje: Čorović, Pohod); R. Kovijanić-I. Stjepčević, Hajduci u Boki do morejskog rata (1665-1684), Istorijski zapisi, sv. I, Cetinje 1952, str. 162-187; M. Zloković, Pomorski podvizi bokeljskih hajduka, GPMK, sv. 5, Kotor 1956, str. 63-76; G. Stanojević, Dalmacija u doba morejskog rata (1684-1699), Beograd 1962; isti, Crna Gora i Crnogorsko primorje u vrijeme mletačko-turskog rata 1499-1502, Istorijski zapisi, god. XVI, knj. XX/1, Titograd 1963, str. 31-50; isti, Jugoslavenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI-XVIII vijeka, Beograd 1970 (dalje: Stanojević, Jugoslavenske zemlje); M. Luketić, Kula Boškovića u Paštrovićima, Starine Crne Gore, sv. II, Cetinje 1964, str. 87-90; S. Mijušković, Piratske odmazde Paštrovića nad Ulcinjanima izvršene brodom vlasništva cetinjskog vladike Save, GPMK, sv. 13, Kotor 1965, str. 81-98; M. Jačov, Le guerre Veneto-Turche del XVII secolo in Dalmazia, Atti e memorie della Societ... dalmata di storia patria, sv. XX, Venezia 1991 (dalje: Jačov, Le guerre).

¹² A. Solovjev, Paštrovići, idealna demokratija u kojoj vlada jednakost i bratstvo, Politika, god. XXXI, br. 9451, Beograd 1934, str. 16; isti, Narodni sud u Paštrovićima, ibid., br. 9453, str. 4; isti, Studije iz istorije našeg narodnog prava u XVIII vijeku, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, sv. II, Sarajevo 1947, str. 224-240 (dalje: Solovjev, Studije); A. Tomić, Paštrovski sud u XVIII vijeku, Glas Boke, god. VIII, br. 339, Kotor 1939, str. 2; V. Mošin, Paštrovski spisak Dušanova zakonodavstva prema Zagrebačkom rukopisu, Starine JAZU, sv. 43, Zagreb 1951, str. 7-27 (dalje: Mošin, Paštrovski spisiak); I. Sindik, Dušanovo zakonodavstvo u Paštrovićima i Grblju, Zbornik u čast šeste stogodišnjice zakonika cara Dušana, Beograd 1951, str. 119-182 (dalje: Sindik, Dušanovo zakonodavstvo); G. Stanojević, O sudskim kaznama u Paštrovićima, Istorijski časopis, god. V, 1954-1955, Beograd 1955, str. 413-418.

¹³ Pomorstvo i trgovina Paštrovića (XVII-XVIII v.), GPMK, sv. VIII, Kotor 1959, str. 87-97 (dalje: Zloković 1959); Pomorstvo i trgovina Paštrovića (XVIII-XIX v.), ibid., sv. IX, 1960, str. 152-168 (dalje: Zloković 1960).

¹⁴ Đ. D. Milović, Neki podaci o pomorstvu Boke (1719-1721), GPMK, sv. VI, Kotor 1957, str. str. 55-57; J. Luetić, Prilozi za pomorsku povijest južnog Jadrana u XVIII. stoljeću, ibid., sv. VII, 1958, str. 152-153 (dalje: Luetić, Prilozi).

¹⁵ J. Vukmanović, Vjerski i društveni običaji u Paštrovića, Zapisi. Glasnik Cetinjskog istorijskog društva, god. IX, knj. XV, br. 1-6, Cetinje 1936, str. 83-88, 142-149, 283-287, 342-345; knj. XVI, sv. 1-6, 1937, str. 21-24, 177-181, 304-308, 373-379; J. Krunic, Paštrovsko naselje na žalu - Pržno, Glasnik Etnografskog instituta SANU, sv. II-III, 1953-1954, Beograd 1957, str. 395-405; B. Kojić, Seoska arhitektura u Paštrovićima, ibid., sv. IV-V, 1955-1957, Beograd 1958, str. 225-240. Podaci o kulturnoj prošlosti Paštrovića sadržani su u djelu R. Kovijanić-I. Stjepčević, Kulturni život staroga Kotora (XIV-XVIII vijek, knj. I, Istorijski institut Crne Gore, Cetinje 1957 (dalje: Kovijanić-Stjepčević, Kulturni život).

Za razliku od povjesničara koji su u raspravama obrađivali prošlost Paštrovića te najvećim dijelom pripadaju srpskoj historiografiji, objavljivanje izvora djelo je istraživača iz različitih zemalja. Cjelovitije zbirke isprava iz prošlosti Paštrovića objavili su B. Bogišić, J. Sučić, A. Solovjev, A. Tomić i S. Mijušković.¹⁶ Većinom je riječ o najznačajnijim paštrovskim ispravama (ugovori s Mletačkom Republikom) iz njihove političke i društvene povijesti. Slični, ali i neki drugi izvori značajni za povijest Paštrovića, objavljeni su u zbirkama K. Jirečeka, J. Milovića, R. Kovijanića i G. Stanojevića.¹⁷ Od zbirki izvora koje su nesrpski povjesničari priređivali za povijest naroda Balkanskoga poluotoka, podaci o Paštrovićima nalaze se u djelima V. Solitra, L. Thalloczy-K. Jirečeka, Š. Ljubića, G. Novaka te N. Čolaka.¹⁸

Politički, društveni i gospodarski razvoj od XIV. do XVIII. st.

Iako lokalna tradicija govori o drevnom podrijetlu Paštrovića, zasnivajući ga na krivotvorenim ispravama nastalim kako bi se pred mletačkom vlašću dokazala stoljetna neodvisnost paštrovske općine, prvi izvorima potvrđeni tragovi potječu iz sredine XIV. stoljeća. Najstariji podaci (sredina XIV. st.) vezuju se uz tamošnju obitelj Paštrovića, čiji se članovi spominju u službi raških vladara, bosanskih velikaša Hranića i Pavlovića te Dubrovnika.¹⁹ God. 1363. spominje se Radič Paštrović,

---

¹⁶ B. Bogišić, Desetina sudskih zapisa iz Paštrovića, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. I, br. 5, Beograd 1906., str. 393-408; br. 6, str. 489-504; J. Sučić, Dva neobjavljena dokumenta iz Paštrovića, Godišnjak nastavnika Podgoričke gimnazije, god. II, br. 2, Kotor 1931, str. 71-76; A. Solovjev, Paštrovske isprave XVI-XVIII veka, Spomenik SANU, knj. 84, Beograd 1936, str. 3-45 (dalje: Solovjev, Isprave); A. Tomić, Paštrovska isprava iz XVIII vijeka, Glas Boke, god. VII, br. 294, Kotor 1938, str. 2; isti, Paštrovsko pismo iz XVIII v., ibid. god. VIII, br. 328, Kotor 1939, str. 3; S. Mijušković, Knjiga paštrovskih privilegija, Istorijski zapisi, god. XII, knj. XV, sv. 2, Titograd 1959, str. 467-507 (dalje: Mijušković, Knjiga).

¹⁷ K. Jireček, Spomenici srpski, Spomenik SANU, sv. 11, Beograd 1892 (dalje: Jireček, Spomenici); J. Milović, Zbornik dokumenata iz istorije Crne Gore (1685-1782), Istorijski institut Crne Gore, Cetinje 1956. (dalje: Milović, Zbornik); R. Kovijanić, Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima (XIV-XVI vijek), ibid., Cetinje 1963; G. Stanojević, Dokumenti za proučavanje društava Kotora, Budve i Paštrovića, Boka, sv. XVII, Herceg-Novi 1985, str. 159-201.

¹⁸ V. Solitro, Documenti storici sull'Istria e la Dalmazia I (Povijesni dokumenti o Istri i Dalmaciji) I, Venezia 1844, prijevod V. Rismonda, Split 1989; Š. Ljubić, Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike, sv. VIII, MSHSM, sv. 17, Zagreb 1886; sv. IX, MSHSM, sv. 21, 1890; sv. X, MSHSM, sv. 22, 1891 (dalje: Listine); isti, Commissiones et relationes Venetae (Mletačka uputstva i izvještaji), sv. I, MSHSM, sv. 6, 1876, sv. II, MSHSM, sv. 8, 1877; sv. III, MSHSM, sv. 11, 1880 (dalje: Commissiones); G. Novak, Commissiones et relationes Venetae (Mletačka uputstva i izvještaji), sv. V, MSHSM, sv. 48, 1966; L. Thalloczy-C. Jireček, Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis, sv. I, Vindobonae 1913 (dalje: Thalloczy-Jireček, Acta); N. Čolak, Regesti marittimi croati (Hrvatski pomorski regesti), sv. I, Venezia-Padova 1985; sv. II, 1993 (dalje: Čolak, Regesti).

¹⁹ Jireček, Istorija, sv. I, str. 77; Božić, Paštrovići, str. 151.

koji oporučnim legatom dariva benediktinsku opatiju i srednjovjekovno hodočasničko stjecište na južnom Jadranu - Sv. Mariju u Ratcu (Bogorodica Ratačka).²⁰ Do stupanja pod mletačku upravu 1423. godine, Paštrovići su promijenili nekoliko gospodara. Sedamdesetih godina XIV. stoljeća priznaju vrhovnu vlast Jurja Balšića i na njegovoj strani ratuju protiv raškog župana Nikole Altomanovića. Nakon što je bosanski vojvoda Sandalj Hranić zavladao Budvom (oko 1396.), Paštrovići priznaju njegovu vlast te se u izvorima počinje javljati čitav niz paštrovske vlastele u službi Sandalja i Stjepana Vukčića Kosače. Ime Paštrovići tada postaje jedinstveno za čitavo područje i stanovništvo. Početkom XV. stoljeća mletački izvori svjedoče kako su Paštrovići ponovo u sastavu posjeda Balše III.²¹

Paštrovići su priznali vlast Mletačke Republike u vrijeme njezinih sukoba s raškim vojvodom Stevanom Lazarevićem za područja Zetskog primorja i sjeverne Albanije. Nastojeći učvrstiti i zaštititi strateški važnu kotorsku općinu, Mlečanima je od vitalnog značaja bilo područje Paštrovića. Nakon zbora paštrovske vlastele, 4.IV.1423. godine je poslano 14 izaslanika na ratnu galiju mletačkog kapetana Kulfa Francesca Bemba, opunomoćenog za sklapanje konačnog ugovora o paštrovskom priznanju mletačkog vrhovništva. Paštrovići su se obvezali na besplatnu vojnu službu na području od Bara do Kotora, dok su na skadarskom području dužni bez naknade ostati do osam dana, a preko toga roka uz uobičajenu plaću. Kao državni porez obvezali su se svake godine plaćati jedan perper po domaćinstvu. U svojem dijelu ugovora Mlečani su obećali poštivati izabranog predstavnika paštrovske lokalne vlasti te potvrdili granice Paštrovića zatečene u trenutku sklapanja ugovora. Za sigurnost Paštrovića posebno je važno mletačko jamstvo da će im - u slučaju napada raške vojske - pružiti sigurnost u Kotoru i okolici te da u slučaju sklapanja mletačko-raškog mirovnog ugovora, Paštroviće neće prepustiti raškoj vlasti. Za sve proizvode koje Paštrovići izvoze na teritorij Republike neće biti naplaćivane carinske pristojbe. Naposljetku, na izričit zahtjev paštrovskih predstavnika, mletačka vlada jamči sigurnost benediktinske opatije u Ratcu i njen

---

²⁰ Vukmanović, Paštrovići, str. 9.

²¹ Božić, Paštrovići, str. 152-153.

ostanak u potvrđenim paštrovskim granicama.²² Problem paštrovskih granica i pripadnosti opatije u Ratcu još su nekoliko godina bili predmetom mletačko-raških pregovora te je konačni postignut sporazumom u Vučitrnu 22.III.1426. godine.²³ Ugovor o podvrgnuću Paštrovića mletačkoj vlasti službeno je ozakonio dužd Francesco Foscari 1424. god., a tijekom kasnijih stoljeća više je puta potvrđivan dužddevskim dukalama (Giovanni Mocenigo 1481.; Andrea Gritti 1529.; Leonardo Donà 1610., itd.).²⁴ Unatoč svim mirovnim sporazumima, mletački problemi s područjem Paštrovića nastavili su se i dalje. Četrdesetih godina XV. stoljeća vlast nad tim područjem pokušava preoteti vojvoda Stjepan Vukčić Kosača. Dio paštrovske vlastele pristaje uz njega, ali najistaknutiji Paštrović - knez Radič Grubačević - ostaje sa svojom obitelji vjeran Republici. U nemirnim godinama borbi za prevlast nad Zetskim primorjem javlja se, kao posebno područje izdvojeno iz Paštrovića, mjesto Lastva, koje od samih početaka sukoba otvoreno staje na stranu Mlečana. Vrhunac sukoba izbija 1448. godine, kada na području Grbalja i dijela Paštrovića izbija pobuna protiv tamošnjih posjednika, mahom plemićkih obitelji iz Kotora. Lastva i ovoga puta ostaje dosljedno uz Mlečane, zbog čega joj ustanici uništavaju okolne zemljišne posjede i kuće. Uz mletačku vlast je i najugledniji paštrovski rod Grubačevića te niz drugih predstavnika tamošnje vlastele. Pobuna je trajala do 1452. godine, a skršena je vojnom intervencijom Stjepana Crnojevića koji se tom prilikom nagodio s Mlečanim i prišao na njihovu stranu. Tada je dio ustanika dubrovačkim i budvanskim brodovima pobjegao u Apuliju.²⁵

Nutarnje ustrojstvo Paštrovića zadržalo je kroz ovo razdoblje određene posebnosti. Žiteljstvo čitavog područja bilo je podijeljeno na 12 plemena, a svako pleme je tvorilo po nekoliko bratstava kojima se se na čelu nalazili plemenski knez i suci. Podvrgavanjem mletačkoj vlasti paštrovski knez postaje ujedno i mletački službnik (guvernador). Nutarnju samoupravu čuvale su ustanove

---

²² O mletačko-paštrovskom ugovoru 1423. usp: Listine, sv. VIII, str. 225-226; Jireček, Istorija, sv. I, str. 349; Božić, Paštrovići, str. 156-157.

²³ Božić, Paštrovići, str. 157-160; M. Milošević, Granice Boke Kotorske za vrijeme mletačke vladavine (1420-1797), GPMK, sv. XXII, Kotor 1974, str. 21-24.

²⁴ G. Novak, Naseljavanje otoka srednje Dalmacije u novom vijeku, Jadranska straža, god. XVI, br. 3, Split 1938, str. 97-99.

plemenskog suda (predstavnicu bratstava unutar jednog plemena), bankade (zajednički sud svih paštrovskih plemena, sastavljen od četiri suca, dvojice vojvoda i dvanaest predstavnika plemenske vlastele), suda dobrih ljudi (sazivan po potrebi radi manjih sporova) te općeg zbora (sazivan jednom godišnje) na kojem su pribivali predstavnici svih paštrovskih obitelji. Izravnu vezu s Mlecima Paštovići su održavali putem dva poslanika (ambašatura), koji su jednom godišnje odlazili na sjednice Senata u Mletke. Svjedočanstvo pravnog ustrojstva paštrovske zajednice je tzv. Paštrovski statut, čiji se prijepis iz XVIII. stoljeća čuva u Zagrebu (HAZU).²⁶

Politička podložnost Mletačkoj Republici u velikoj je mjeri utjecala i na gospodarsku usmjerenost paštrovskog kraja. Koristeći povoljan zemljopisni položaj, blizinu agrarno-stočarskog susjedstva te mogućnost pomorske plovidbe, Paštovići se od XV. stoljeća sve više ističu u pomorskoj trgovini Jadranom. Zamahu paštrovske trgovine doprinosilo je i izuzeće od plaćanja carinskih pristojbi na robu u mletačkim lukama. Paštovići izvoze uglavnom proizvode poljoprivrednog zaleđa (kožu, ulje, vunu, meso), a za potrebe Republike na svojim brodovima prevoze albansko žito u sjevernodalmatinske luke, Istru i Mletke. Posebno je bila razvijena trgovina s Dubrovnikom i Kotorom, u kojega se u XV. i XVI. stoljeću trajno naseljava dio istaknutijih paštrovskih trgovačkih poduzetnika (Radić ili Alegret Paštović, članovi obitelji Grubačević, itd.). Značajnu povlasticu paštrovski su trgovci stekli 1611. godine, kada im je mletački ured Magistrato delle Aque odredio pristanišno mjesto na Riva degli Schiavoni te na istoj obali potvrdio pravo na određen broj stolova (banche) za prodaju izvezenih proizvoda. Pun zamah paštrovske trgovačko-pomorske djelatnosti dostignut je u posljednjem stoljeću mletačke vlasti na istočnom Jadranu. Tada se u Paštovićima izdvaja niz imućnih i poduzetnih obitelji (Davidović, Dobronić, Glavina, Gregorić, Junković,

---

²⁵ Jireček, Istorija, str. 376; HNJ, sv. I, str. 499-501; Božić, Paštovići, str. 160-164.

²⁶ Solovjev, Studije, str. 224-240; Mošin, Paštrovski spisak; Sindik, Dušanovo zakonodavstvo; Vukmanović, Paštovići, str. 249-269, 281-282.

Kaštelan, Kažanegra, Markičević, Nikolić, Perazić, Stanišić, Šoljaga i dr.) i pojedinaca, vlasnika trgovačkih brodova koji uplovljavaju i trguju sa svim značajnijim lukama Sredozemlja.²⁷

Turski prodori i pogranični sukobi s crnogorskim plemenima

Jedan od presudnih čimbenika u povijesti Paštovića u razdoblju mletačke uprave zasigurno su bili turski prodori i osvajanja, posljedica kojih su bitni demografski poremećaji i promjene etničke i vjerske slike ovoga dijela južnog Jadrana. Povremene turske provale započinju već sredinom XV. stoljeća, a 70-ih godina istog stoljeća zahvaćaju rubna paštrovska sela. Od tog vremena jača proces migracija žiteljstva paštrovskog područja, koji će svoj vrhunac dosegnuti u XVII. stoljeću. Granica s turskim stečevinama i crnogorskim plemenima koja su kao turski podanici nanosila nemale štete paštrovskom kraju, nametnula su od samog početka protuturskih ratova jačanje obrambene moći Paštovića. U vrijeme ciparskoga rata (1570.-73.) predstavnici paštrovske općine nekoliko puta odlaze u Mletke i traže pomoć u oružju i novcu, kao i utvrđivanje strateški značajnog kaštela Sv. Stefan.²⁸ Vojno sposobni muškarcu postaju granična predstraža mletačkih stečevina na južnom Jadraniu, a o njihovim zaslugama za obranu od turskih i crnogorskih napada svjedoče izvješća generalnih providura i kapetana tijekom XVI. stoljeća. Paštovići su, naglašava u svom Itineraru iz 1553. godine mletački sindik Giovanni Battista Giustiniani: ljudi hrabri i spremni za rat, a njihovo je područje ključ i obrambeni štit Kotora...²⁹ Vojna snaga Paštovića zasniva se na oko 1.200 ljudi naoružanih i spremnih za borbe (izvještaji mletačkih sindika Michaela Bona i Gaspara Erizzza iz 1559. god.), ali im je u vrijeme intenziviranja rata potrebno poslati pomoć u ljudstvu i naoružanju (izvještaj bivšeg rektora i providura Kotora Alvisea Barbara 1596. god.).³⁰ Svi izvještaji mletačkom Senatu ističu vjernost paštrovske općine Republici, odlike paštrovskih boraca, ali i njihove stalne sukobe i neprijateljstva s crnogorskim plemenima koja ratuju na strani Turaka. Sukobi s tim

---

²⁷ Vučetić-Miković, Povjest, god. V, br. 13, 1906, str. 634-635; Vukmanović, Paštovići, str. 179-181; Zloković 1959. i 1960; Mijušković, Knjiga, str. 496-497; Božić, Paštovići, str. 183; Luetić, Prilozi, str. 152-153; N. Čolak, Regesti I-II.

²⁸ Stanojević, Iz istorije, str. 338-346.

²⁹ Commissiones, sv. II, str. 232-233.

plemenima izbijali su i zbog razgraničenja susjednih područja (primjerice s Crmničanima zbog područja Gluhi Dol), dovodeći do krvavih obračuna, razbojničkih prepada i žrtava među civilnim stanovništvom. Paštrovsku općinu u svim mirovnim pregovorima (umiri) s Crnogorcima zastupaju lokalni uglednici, ali i predstavnici plemićkih obitelji iz Kotora. Iz spisa o motivima sukoba i argumentima koje svaka strana iznosi sebi u prilog, vidljivo je kako se tada radi o dvije suprotstavljene, zaraćene strane, od kojih je jedna (crnogorska) podložna turskom osvajaču, a druga (Paštrovići) sastavni dio mletačke interesne sfere na južnom Jadranu. Pokušaji Mlečana da posredstvom Paštrovića pridobiju na svoju stranu u borbama protiv Turaka neka od susjednih plemena pod turskom vlašću, redovito su završavali bezuspješno, najčešće uz objašnjenje crnogorskih predstavnika kako ni pod koju cijenu ne žele biti zajedno s Paštrovićima.³¹ Teška stradanja pretrpio je paštrovski kraj u kandijskom ratu (1645-1669). Godine 1646. skadarski paša s oko 1.000 vojnika pokušava prodrijeti u samu dubinu paštrovske općine. Četiri godine kasnije isti je paša s znatno više ljudstva (6.000 vojnika) istodobno napao Paštroviće, Maine i Župu te tom prilikom odveo velik broj ljudi u zatočeništvo. Turski napadi iz Hercegovine nastavljaju se 50-ih godina XVII. stoljeća, a vrhunac dostižu 1654.-56. godine, kada je dio stanovništva prisiljen napustiti svoje domove i izbjegli u Boku.³² Nerijetko se prodorima turskih četa pridružuju i lokalna crnogorska plemena. Najjači turski prodor zabilježen je u predvečerje propasti Republike, 1785. godine. Tada je u pohodu skadarskoga paše Mahmuda Bušatlije paštrovski kraj u cjelosti opustošen, a brojni civili pobijeni ili zarobljeni. Bušatlijin pohod pomogle su čete iz susjedne Crmnice, koje su dokrajčile već poharana paštrovska sela.³³

Posljedice mletačko-turskih ratova: migracije

---

³⁰ Commissiones, sv. III, str. 119; sv. V, str. 164-166.

³¹ O paštrovsko-crnogorskim sukobima usp: Istorija Crne Gore, sv. III/1, str. 106, 163-165, 234-235, 319, 342, 424-425, 428, 475, 488-490; Istorija srpskog naroda, knj. IV/1, str. 37; Milović, Zbornik; Stanojević, Iz istorije, str. 333, 359-362, 374-377.

³² Stanojević, Jugoslavenske zemlje, str. 230, 277; Jačov, Le guerre, str. 99, 105, 114, 137, 225-228, 255-256.

Višestoljetna uloga Paštrovića kao mletačkog protuturskog bedema na južnom Jadranu uslovlila je drastične demografske promjene, sudbonosne za tamošnji starosjedilački živalj. Od početaka turskih prodora i stvaranja stoljetne mletačko-turske granice na paštrovskom području, preko više stoljeća ratova, pograničnih sukoba i opće nesigurnosti življenja na uzavreloj paštrovskoj granici, trajale su, iako sporo i s razdobljima predaha i smanjivanja ratnog intenziteta, migracije tamošnjeg stanovništva u sigurnije dijelove istočne i zapadne jadranske obale. Već u XV. stoljeću u Kotor i Budvu iseljava manji dio, pretežito poduzetnički usmjerenog stanovništva Paštrovića, koji jačanje svoje gospodarske moći vidi unutar sigurnijih bedema drugih mletačkih komuna na južnom Jadranu (obitelji Bečić, Gregorović, Grubačević). Jačanjem turskih prodora s kraja XV. i tijekom XVI. stoljeća, iseljavanje u susjedne gradove, ali i šire područje Dalmacije i Istre, poprima mnogo veće razmjere. Tada više nije riječ o pojedinačnom iseljavanju, već o egzodusu tisuća starosjedilačkih obitelji, koje se pretežitim dijelom više nikada ne vraćaju na svoja ognjišta. Tako u najtežim godinama kandijskoga rata u Boku iseljava više tisuća paštrovskih žitelja. Godine 1653. iz Paštrovića i susjednih područja Maina, Župe, Grbalja i Luštice iseljava oko 8.000 ljudi, u koje su uključene čitave obitelji zajedno s muškarcima sposobnima za rat. Iseljavanja se ne zaustavljaju samo na obližnjim bokeljskim gradovima. Od XV. do XVIII. stoljeća Paštrovići se sve više spominju i kao žitelji drugih dijelova Dalmacije (posebice većih gradova Zadra, Šibenika i Splita te otoka Raba i Hvara), Istre i Kvarnera. Iako je dio tih iseljavanja uvjetovan osobnim, pretežito gospodarskim razlozima te su takve migracije uglavnom pojedinačnog karaktera, činjenica je da su turske provale i ratovi na paštrovskoj granici uzrokovali bitne promjene u sastavu tamošnjeg žiteljstva. Osim u gradove na istočnojadranskoj obali, žitelji iz Paštrovića iseljavaju i na zapadnojadransku obalu. Izvori bilježe njihovu nazočnost južnom dijelu Apeninskoga poluotoka, posebice u Napulju gdje se spominju u službi aragonskih vladara. Paštrovska iseljavanja u Kraljevstvo Obiju Sicilija imalo je u XVII. i XVIII. skupni, organizirani karakter. Ondje su trebali,

---

³³ Tomić, Bušatlija; Ćorović, Pohod; Istorija Crne Gore, sv. III/1, str. 424-425; Istorija srpskog naroda, sv. IV/1, str. 526.

zajedno s iseljenicima iz drugih dijelova istočnojadranske obale, sačinjavati "skjavunske" vojne postrojbe. Dio njih bio je određen za naseljavanje ispražnjenih zemljišnih posjeda što je, u godinama rata i gospodarskog zaostajanja čitave istočnojadranske obale, budilo interes i poticalo na odlazak nemali broj paštrovskih obitelji. Takvo su iseljavanje pokušale spriječiti mletačke vlasti, te kasnije i sam paštrovski zbor. Sredinom XVIII. stoljeća iseljavanja u južne dijelove Apeninskog poluotoka najvećim su dijelom zaostavljena te - u odnosu na neke druge dijelove talijanskog poluotoka i zapadnojadranske obale - ipak nisu poprimila masovnije razmjere.³⁴

Paštrovska zajednica u Mlecima - primjer trajnog iseljavanja starosjedilačkog življa paštrovskog kraja

Istraživanje migracija, nazočnosti i djelovanja paštrovske zajednice u Mlecima moguće je na osnovi izvorne građe iz mletačkog Državnog arhiva (Archivio di Stato di Venezia, dalje: ASV), posebice iz fonda bilježničkih oporuka (Notarile testamenti, dalje: NT). Istražujući bilježničke oporuke tijekom cjelokupnog razdoblja mletačke uprave Paštrovićima (1423.-1797.), moguće je primijetiti da se doseljenici iz paštrovskog kraja spominju tijekom čitavog promatranog razdoblja. Najjači intenzitet iseljavanja i spominjanja u mletačkim spisima je razdoblje XVI. stoljeća, što se u velikoj mjeri poklapa s istovrsnim pokazateljima koji se odnose na doseljenike iz drugih dijelova istočnojadranske obale. Uz doseljenike iz Boke Kotorske, Zadra, Splita i srednjedalmatinskih otoka Hvara i Brača, paštrovski se iseljenici najučestalije spominju, a svojim su svakodnevnim životom, obitavanjem i zaposlenjem, s njima najuže povezani. U izvorima se paštrovski doseljenici najčešće navode (uz vlastito i očevo ime) po mjestu podrijetla (de Pastrovichio) te - u samo nekoliko primjera - po imenima uglednijih rodova (Bečić, Blizikuća, Buća, Damjanović, Stanjerić). Mjestom stanovanja vezani su uz gradske predjele i župe u kojima tijekom tog vremena pribiva najveći broj

---

³⁴ O iseljavanju s paštrovskog područja u srednjem vijeku i doba turskih ratova usp: G. Stanojević, Seoba Crnogoraca u Kraljevinu Dviju Sicilija sredinom XVII vijeka, Glasnik Etnografskog instituta SANU, sv. IX, Beograd 1980, str. 171-179; isti, Jugoslavenske zemlje, str. 133, 206; Zloković 1960, str. 159-162; Istorija Crne Gore, sv. III/1, str. 311; Božić, Paštrovići, str. 184; Vukmanović, Paštrovići, str. 71-73, 187-188.

naših iseljenika. Stoga se kao najčešća mjesta njihova stanovanja navode župe istočnog mletačkog predjela Castello, posebice središnja i najveća s. Pietro (katedralna crkva do 1807. god.).³⁵ U drugim mletačkim predjelima, posebice središnjem s. Marco i nešto udaljenijem Cannaregiu, paštrovski se useljenici također četo spominju kao žitelji župa u kojima obitava velik broj Hrvata.³⁶ Zanimanja također odgovaraju djelatnostima u kojima je zaposlen najveći broj naših doseljenika u Mlecima. Riječe je o zanimanjima maritimnog obilježja i drvodjelsko-tesarskim poslovima u arsenalu, koja su u gradu na lagunama oduvijek bila tražena i nudila mogućnost sigurne i stalne zarade. Paštrovići se najčešće spominju kao obični mornari i brodari (vlasnici i prijevoznici manjih plovila uzduž kanala i lagune), a tek u nekoliko primjera kao imućni vlasnici (padroni) i kapetani vlastitih trovačkih brodova. Doseljenici koji se bave raznim drvodjelsko-tesarskim obrtima (kalafati, drvodjelci, izrađivači vesala i dr.), redovito su zaposleni u mletačkom arsenalu - tada zasigurno najvećem vojno-pomorskom kompleksu na Sredozemlju. Osim navedenih i brojčano najučestalijih zanimanja, paštrovski se doseljenici spominju i kao samostalni obrtnici (suknari, škrinjari), vojnici u mletačkoj službi te kao posluga (pretežito žene) u kućama mletačkih plemića i građana. S obzirom na društveni status i imovne mogućnosti, najveći dio iseljenika iz Paštrovića pripada srednjem i nižem društvenom sloju (pučani). Izdvaja se tek manji dio uspješnijih trgovačkih poduzetnika i brodovlasnika, čiji kapital odaje imućnost, a oblici poslovanja razgranate trgovačke veze duž čitavog Sredozemlja. Imućniji Paštrovići posjeduju znatna novčana sredstva i nekretnine (kuće, tereni, dućani) u Mlecima i Venetu, a neki od njih i nakon ise-ljavanja iz rodnog kraja ostaju vlasnici posjeda u zavičaju. Oporuke paštrovskih iseljenika otkrivaju učestalost njihovih svakodnevnih veza s ostalim iseljenicima s hrvatskog prostora. Tako je nemali dio brakova u koje Paštrovići stupaju tijekom života u gradu na lagunama ostvaren s iseljenicama/icima iz raznih dijelova Dalmacije, posebice iz njenog južnog dijela (Dubrovnik, Kotor, Luštica, Bar, Spič,

---

35

36

Herceg-Novi).³⁷ Zajednička mjesta pribivanja, obavljanje sličnih zanimanja i istovjetno podrijetlo, sastavnice su u kojima treba tražiti često spominjanje prijateljskih veza i poznanstava Paštrovića s ostalim hrvatskim iseljenicima u Mlecima. Oni se u oporukama spominju u svojstvu njihovih izvršitelja,³⁸ svjedoka prilikom potpisivanja³⁹ te kao osobe obdarene oporučnim legatima.⁴⁰ Najčešće potječu iz paštrovskog i susjednog južnodalmatinskog područja (Dubrovnik, Boka, Budva, Bar, Ulcinj), ali je nemali broj veza ostvaren i s doseljenicima iz ostalih dijelova Dalmacije (Rab, Zadar, Šibenik, Split, Korčula), Istre (Poreč) i Kvarnera (Cres).

Vjerski život i odnos paštrovskih doseljenika prema crkvenim ustanovama i duhovnim osobama u Mlecima u cjelosti otklanja sumnje u njihovu tadašnju vjersku pripadnost. Njihove oporuke ukazuju na izrazitu povezanost s katoličkim crkvama i samostanima, tamošnjim svećenicima i redovnicima, laičkim redovima i bratovštinama te se u tom smislu ne odvajaju od pretežitog dijela iseljenika s istočnojadranske obale. Za mjesto svog posljednjeg počivališta redovito određuju grobice crkava i samostana u predjelu Castello (s. Antonio, s. Francesco della Vigna, ss. Giovanni e Paolo, s. Giuseppe, s. Maria Formosa, s. Martino, s. Pietro di Castello, s. Trinità).⁴¹ U tim crkvama služe se mise zadušnice njima u spomen te se za trud svećenika, troškove pokopa, svijeće i ostalu liturgijsku opremu, redovito izdvaja dio oporučiteljeve imovine.⁴² Crkva doseljenika pravoslavne vjeroispovijesti (s. Zorzi dei Greci) spomenuta je u samo jednom primjeru.⁴³ Osim brojnih spomenutih crkava i samostana, paštrovski doseljenici redovito darivaju i najpoznatija mletačka ubožišta (s. Antonio, ss. Giovanni e Paolo, degli Incurabili, Madonna della Pietà, ss. Pietro e Paolo⁴⁴) te brojne bratimske udruge kojima su i sami pripadali te koje su svoja sjedišta imale u crkvama predjela Castello i s. Marco.⁴⁵ Intenzivan vjerski život i duhovnost iseljenih Paštrovića

---

37

38

39

40

41

42

43

44

45

posvjedočuju i njihovi brojni legati određeni za hodočašća u glasovita talijanska svetišta (Asiz, Loreto, Rim).⁴⁶ Paštrovski iseljenici najizrazitije su povezani s vjerskim ustanovama koje se nalaze u predjelima i župama njihova svakodnevnog obitavanja. Učestalosti tih veza doprinosili su i tamošnji svećenici i redovnici, nerijetko također doseljenici iz hrvatskih krajeva. Upravo se njima ponekad povjerava odgovorna dužnost izvršenja posljednje opoučiteljeve volje, svjedočenje prilikom sastavljanja oporuke, ali i držanje misa zadušnica i predvođenje pogrebnih svečanosti.⁴⁷

Nezaobilazna sastavnica u proučavanju svakodnevnog života naših iseljenika u Mlecima je njihova uključenost i djelovanje u hrvatskoj bratovštini sv. Jurja i Tripuna (Scuola di Schiavoni, Scuola Dalmata, Scuola di nazion illyrica). Osnovana 1451. godine kao jedna od nekoliko (uz grčku, albansku) tzv. "nacionalnih" bratimskih udruga u Mlecima, hrvatska je bratovština tijekom svih stoljeća predstavljala najznačajnije mjesto okupljanja, druženja i međusobne pomoći iseljenih Hrvata. Iako je isprva bila namje-njena doseljenicima s mletačke stečevine na istočnom Jadranu (Istra, Dalmacija, Mletačka Albanija), bratovština je s vremenom prerasla u udruhu koja je okupljala naše iseljenike iz svih tada razjedinjenih hrvatskih zemalja (Slavonija, Zagreb, Primorje, Bosna). Doseljenici s paštrovskog područja najučestalije se spominju u radu bratovštine u prvim stoljećima njenog djelovanja odnosno u vrijeme kada je njihovo iseljavanje u grad na lagunama najizrazitije. U svojim oporukama oni se često prisjećaju naše udruge te bratimske grobnice, isprva smještene u susjednoj crkvi sv. Ivana od Hrama ili od Furlana (s. Zuane del Tempio ili s. Zuane dei Furlani), odabiru kao mjesto svog posljednjeg počivališta. Svećenicima koji obavljaju redovite vjerske dužnosti na oltarima naše bratovštine ostavlja se određena novčana svota za mise zadušnice, a za različite karitativne potrebe bratovštine (pokop siromašnih bratima, miraz neimućnim djevojkama itd.) paštrovski oporučitelji namjenjuju dio svoje pokretne imovine.⁴⁸ Naposljetku, dio paštrovskih iseljenika nije ni u novoj sredini zaboravljao na zavičaj i tamošnje, mahom glasovite crkvene ustanove. Njihove oporuke i legati kojima se obdaruju crkve u Budvi i

---

⁴⁶

⁴⁷

benediktinska opatija Bogorodice Ratačke, nepobitno su svjedočanstvo katoličke vjerske pripadnosti paštovskih iseljenika.⁴⁹ Sveukupno gledajući, paštrovski iseljenici u Mlecima svjedoče o egzodusu isključivo starosjedilačkog katoličkog žiteljstva toga kraja. Paštrovska zajednica u Mlecima imala je značajnu ulogu u sveukupnoj prošlosti hrvatske dijaspore u Mlecima, ali je njihov masovni odlazak iz rodnog kraja, praćen istodobnim polaganim, ali sustavnim doseljavanjem pravoslavnog žiteljstva iz brdsko-stočarskih krajeva zaleđa, značio za Paštrovciće drastične i trajne demografske poremećaje i etničko-vjerske promjene.

Paštrovske crkve i samostani

Srpska historiografija je u prikazu vjerskog života paštrovskog područja jednodušna u ocjeni kako je u cijelosti riječ o žiteljstvu pravoslavne vjeroispovijesti. Sve crkve i samostani, bez obzira na njihovo podrijetlo, starost i pripadnost u prošlim stoljećima, ubrojene su u pravoslavne sakralne objekte. Iako dopuštaju da se u Lastvi nešto duže održao katolički živalj, srpski su autori jednodušni kako od XVIII. stoljeća ovdje više nema drugog naroda do srpskog. U popisima crkava i samostana nekih autora (S. M. Ljubiša, G. Stanojević),⁵⁰ redovito se odriče ili uopće ne spominje srednjovjekovni katolički karakter većine tadašnjih paštrovskih crkava i samostana. Iako izvorima ne mogu potvrditi svevjekovni pravoslavni karakter ovih vjerskih objekata, srpski povjesničari redovito navode kako je dokaz tome "narodno predanje" koje seže do "cara Dušana".

Najpoznatiji paštrovski samostan Praskvica podignut je iznad sv. Stefana. Iako srpski povjesničari navode kako je samostan osnovan 1050. godine kao zadužbina raške vladarske dinastije Nemanjića,⁵¹ taj se dokument ne može smatrati pouzdanim, te je, kako tvrde i neki objektivniji srpski povjesničari (I. Božić) krivotvorina nastala mnogo kasnije. Samostan se u izvorima prvi puta spominje 1307. godine kao podružnica benediktinskog samostana Bogorodice Ratačke.⁵² Benediktincima je raška kraljica Jelena, supruga kralja Uroša I. dodijelila brojne zemljišne posjede

---

48

49

50

51

i crkve u Paštrovićima, a tu je darovnicu potvrdio njen sin, raški kralj Milutin 1307. godine. Jelena je vjerojatno dala sagraditi i središnju crkvu samostanskog kompleksa posvećenu sv. Trojstvu. Drugu samostansku crkvu, posvećenu sv. Nikoli, podigao je 1413. godine zetski vlastelin Balša III. Samostan je u vrijeme turskih prodora i osvajanja paštrovskog zaleđa napušten od strane katoličkih redovnika te je neko vrijeme bio izvan bilo kakve vjerske funkcije. U XVII. stoljeću naseljavaju ga pravoslavni monasi, pregrađuju i ukrašavaju u pravoslavnom arhitektonskom i slikarskom slogu. Ipak, ni oni ne prekidaju veze s katoličkom crkvom te je krajem XVII. stoljeća Praskvica značajno sjedište za pokušaje širenja crkvene unije. Pritiskom službene pravoslavne crkve iz Srbije i Crne Gore taj je pokušaj spriječen u samom začetku, a samostan čvrsto vezan za pravoslavne samostane u Srbiji, ali i Rusiji, odakle je od 1798. godine dobivao stalnu godišnju novčanu potporu.⁵³ O nekadašnjim tragovima katoličke prisutnosti u Praskvici danas nije ostalo gotovo nikakvih svjedočanstava te se u srpskoj historiografiji redovito navodi njegovo isključivo pravoslavno vjersko obilježje.

Drugi značajni paštrovski samostan, sličnog povijesnog razvoja i sudbine, je samostan Gradište. Srpska tradicija o postanku samostana smješta njegov osnutak u 1116. godinu, a kao osnivači su također navedeni Nemanjići.⁵⁴ Prvi povijesni izvor o samostanu potječe, međutim, iz 1305. godine, kada kraljica Jelena daruje samostan s pripadajućim zemljišnim posjedima benediktincima u Ratcu. Dvije godine kasnije kralj Milutin potvrđuje ovu darovnicu. U samostanu je sve do turskih provala stalno djelovalo nekoliko benediktinskih redovnika. Nakon što je opatija Bogorodice Ratačke stradala u mletačko-turskom ratu 1532. godine, te posebice nakon turskog zauzimanja Bara i okolice (1571. god.), kada je benediktinska opatija u cjelosti porušena, a redovnici otjerani, sudbina samostana Gradište bila je odlučena. Neko vrijeme u njemu pribivaju isusovci, nastojeći u katoličkoj vjeri održati sve manji broj starosjedilačkog življa, ali je njihovo nastojanje - usljed izostanka šire potpore vrhova katoličke crkve - uskoro trajno napušteno. U XVII. stoljeću samostan

---

⁵²

⁵³

nastanjuju pravoslavni monasi, te ga preuređuju i oslikavaju pravoslavnim životopisima. Zemljišni posjedi bivšeg benediktinskog samostana u Ratcu tada se - budući da više nema katoličkih redovnika - pripajaju samostanima Gradište i Praskvica. Gradište je teško stradalo u turskim provalama u drugoj polovici XVIII. stoljeća. Zanimljivo je da u vrijeme njegove obnove i preuređenja krajem XVIII. stoljeća sudjeluju i malobrojni katolički vjernici iz paštrovskog područja, posebice Lastve. Tada članovi kapetanske obitelji Gregović (Stjepan i Juraj, sinovi Ivana) daruju samostanskoj crkvi križ i ikonopis, na izradbi kojega sudjeluju katolički majstori iz Lastve i Boke. Jednako kao i Praskvica, i samostan Gradište danas je pravoslavnog obilježja, a spomen njegova osnutka i pripadnosti u srednjem vijeku zaboravljen je i zatajen.⁵⁵

Gotovo istovjetni podaci mogli bi se vezati i uz neke druge paštrovske samostane (Duljevo, Režević). U svim primjerima tradicija kazuje kako su osnovani u vrijeme Nemanjića ili kralja Dušana, bez da za to postoje sigurni povijesni izvori i dokazi.⁵⁶ Njihov povijesni spomen započinje mnogo kasnije, u vrijeme turskih prodora i osvajanja šireg paštrovskog područja, kada se u ovom kraju (izuzev u Lastvi) gotovo u cjelosti gase sredovječni katolički samostani i crkve. Srpska pravoslavna crkva, potpomognuta historiografijom, nastojala je izbjeći sve činjenice koje bi upućivale na katoličko podrijetlo ovih samostana, ne zadirući pritom ni od krivotvorenja isprava i njihovog korištenja u znanstvene svrhe. Nestankom katoličkog življa s ovog područja taj je proces bio u velikoj mjeri olakšan te je s vremenom postalo uvriježeno pisati o srpskom podrijetlu (darovnice Nemanjića i kralja Dušana) i pravoslavnom vjerskom obilježju samostana paštrovskog kraja.

Bezuspješan pokušaj crkvene unije

Tijekom XVII. stoljeća, u vrijeme kada paštrovski kraj trpi velika stradanja i razaranja u mletačko-turskim ratovima te kada usljed nedostatka katoličkih svećenika starosjedilački živalj sve više

---

54

55

prelazi na pravoslavlje,⁵⁷ Paštrovići postaju značajno sjedište iz kojega katolička crkva pokušava ostvariti crkvenu uniju. Isprva je rad na uniji povjeren kanoniku svetojeronimskog zavoda u Rimu Jurju Vuškoviću, koji u Paštrovićima djeluje sporazumno s kotorskim biskupom Vicenzom Bućom. U prvoj polovici XVII. stoljeća misionarski rad obavlja Serafin Miseric, za čijeg djelovanja nisu zabilježeni nikakvi značajniji pomaci. Štoviše, nekoliko primjera surovog obračuna s katoličkim misionarima svjedoči o nemalim poteškoćama na koje su nailazili u sredini koja se nalazila pod izravnim utjecajem pravoslavne crkve u istočnim zemljama. Godine 1617. ubijeno je 12 katoličkih svećenika koji su vršili misionarsku službu u paštrovskim selima.⁵⁸ Rad na stvaranju unije kasnije preuzima trogirski arhiđakon Franjo Leonardi, kojemu značajnu pomoć pruža kotorski plemić Franjo Bolica Grbičić. Njegovo je nastojanje na uniji bilo uspješnije od prethodnika te je, posebice nakon odluke paštrovskog zbora o prihvaćanju unije (1636. god.), potaknulo nekoliko paštrovskih izaslanstava da otputuju u Mletke i ondje zatraže dozvolu za put u Rim. Leonardi je za uniju najviše uspio pridobiti monahe samostana Gradište i Praskvica, a igumana samostana Gradište Josifa - izrazito sklonog uniji - nastojao nametnuti za unijatskog episkopa Paštrovića. Uz to, Leonardi je djelatan i u svezi tiskanja liturgijskih knjiga na "ilirskom jeziku", te u tom cilju angažira uglednog mletačkog tiskara slavenskih knjiga Marka Ginamija. Suradnja s rimskom Kongregacijom za propagandu vjere urodila je slanjem trojice paštrovskih mladića koji su prešli na katoličku vjeru na školovanje u Rim, gdje su boravili u Zavodu za obraćenike (katakumene). Kongregacija je, nadalje, usvojila Leonardijev prijedlog da se u interesu bržeg i učinkovitijeg ostvarenja unije, u Budvi otvori škola za učenike iz Paštrovića, Bara i crnogorskog područja. Školu je trebao voditi svećenik, a uskoro je imenovan i učitelj s plaćom od 30 talira godišnje.⁵⁹ Sedamdesetih godina XVII. stoljeća iguman samostana Praskvica Petronije zatražio je od Kongregacije godišnju potporu za samostan, a uz uvjet da prihvati uniju. U izvještaju koji je tada odaslao apostolski vizitator Stjepan Gaspari

---

56

57

58

59

1673. godine ističe se kako Petronije uživa u paštrovskom puku velik ugled te kako je narod spreman prihvatiti uniju. Osim toga, ostvarenje unije tada su podržavale i nedaleke općine Maine i Pobori kraj Budve. Kraj XVII. stoljeća obilježen je nastojanjima crnogorskog vladike da se suprotstavi uniji. U predstavci koju 1697. godine Paštrovići šalju mletačkom generalnom providuru Mocenigu ističu kako im je dosta crnogorskog utjecaja koji stremi da im nametne osobu kojoj je duhovnost sporedna, a trgovina i prevare osnovno zanimanje. Ističu kako žele prisjedinjenje sa Svetom rimskom crkvom, uz uvjet da budu podložni duhovnoj vlasti Filadelfijskog patrijarha u Mlecima te da od tamo dobiju episkopa koji će znati govoriti "idioma nostro illirico".⁶⁰

Neki istaknuti Paštrovići u hrvatskoj povijesti

Turska osvajanja i razaranja, ratna pustošenja i vjekovno preživljavanje na razmeđu više država i vjera, rane pojave migracija, gubitak starosjedilačkog žiteljstva, ali i sveukupnog kulturnog i civilizacijskog identiteta, uvjetovali su da je danas moguće govoriti o samo nekoliko istaknutih ličnosti s paštrovskog područja koji su svojim djelima stekli zaslužno mjesto u hrvatskoj povijesti. Dvojica najistaknutijih pripadnici su uglednog paštrovskog roda Bečića, a svojim su cjelokupnim životom i djelovanjem vezani za Dalmaciju i gradove Apeninskog poluotoka. Prvi od njih je humanist Marin Bečić (1468-1526), odvjetak obitelji koja se istakla u službi Mletačke Republike (djed Petar bio je poslanik u Mlecima, a otac Marin oko 30 godina tajnik Republike pri turskom dvoru).⁶¹ Klasičnu naobrazbu stekao je školovanjem u Brescii te potom u Dubrovniku obnašao dužnost rektora tamošnje javne škole. Ondje se posvećuje izučavanju poetike i retorike, prijateljuje s onodobnim dubrovačkim humanistima (posebice Ivanom Gučetićem) te piše i posvećuje dubrovačkom Senatu svoje prvo djelo na latinskom jeziku. God. 1496. odlazi u Napulj kao tajnik providura mletačke ratne flote Melchiorra Trevisana, a 1500. dolazi u Mletke gdje otvara humanističku školu i povezuje se s tamošnjim istaknutim humanistima i plemićima. Iduće godine

---

⁶⁰

⁶¹

prihvaća katedru na sveučilištu u Brescii gdje postaje poznat po svojim javnim govorima na latinskom jeziku. Godine 1509. vraća se u Mletke gdje je imenovan lektorom humanistike na školi za studente državne kancelarije u kojoj predaje djela i govore Cicerona, Plinija i Vergilija. Posljednji pomak u uspješnoj profesorskoj karijeri načinio je 1517. godine, kada je stekao katedru retorike. Uživao je velik ugled među onodobnim istaknutim humanistima, književnicima i govornicima, a brojni su njegovi su govori tiskani u Mlecima, Padovi, Brescii i Rimu.⁶²

Iz obitelji Bečić potječe skradinski i hvarski biskup Antun (1698-1761), također značajno ime hrvatske crkvene i kulturne prošlosti. Nakon završetka studija bogoslovije u Rimu, vratio se u domovinu i postao generalni vikar Budvanske biskupije te apostolski vikar za Vlašku. Ta je područja nekoliko puta obilazio te je Svetoj Stolici slao redovita izvješća o položaju i životu kršćana pod turskom vlašću. Obnašao je naslov biskupa Nikopolja (1743-54), a prigodom višegodišnjeg boravka u Padovi (1749-54) stekao je - poradi svoje učenosti - naklonost biskupa Carla Rezzonica (kasnije papa Klement XIII). Godine 1754. imenovan je biskupom Skradina, a 1759. premješten je za hvarskog biskupa. U vrijeme kada je trebao postati kardinalom, zadesila ga je u Rimu smrt 1761. godine. Iako njegovo književno stvaranje još uvijek nije dovoljno istraženo, poznate su njegove veze s onodobnim istaknutim talijanskim književnicima te sudjelovanje u radu rimske književne akademije "Arcadia" (s pseudonimom Mistargo).⁶³

Naposljetku, paštrovskog je podrijetla i Antun conte Zanović (1720-1801), imućni plemić i predsjednik budvanske općine, zapamćen u Mlecima kao promicatelj nedopuštenih hazardnih igara. Njegovi se sinovi Stjepan, Primislav i Hanibal ubrajaju u red najčuvenijih europskih pustolova XVIII. stoljeća, koji su obilazeći sve viđenije europske dvorove dolazili u blizak doticaj s najmoćnijim uglednicima i političarima, ali i - poradi brojnih skandala - bili protjerivani i progonjeni čitavog života.⁶⁴

62

63

Lastva - primjer samostalnog razvoja jednog paštrovskog naselja

Naselje Lastva (Kaštel-Lastva, danas Petrovac na moru), smješteno je u paštrovskom priobalju, na sjeverozapadnoj strani poluotoka Vrmca odnosno na pola puta između Sv. Stefana i Sutomora. Iako se zemljopisno ubrajala u paštrovska naselja, Lastva je imala određene posebnosti u svom povijesnom razvoju te je tijekom prošlosti očuvala unutarnju samoupravu. U vrijeme kada Paštrovići sklapaju ugovor s Mletačkom Republikom (1423.), Lastva vodi zasebne pregovore s mletačkim poslanicima. Godine 1442. predstavnici Lastve pregovaraju s mletačkim providurom u Albaniji Marcom Zenom, zahtjevajući da im se - ukoliko priznaju mletačko vrhovništvo - potvrdi nutarnja samouprava i pravo na samostalan izbor vlastitih sudaca. Ovi su zahtjevi prihvaćeni s mletačke strane, a žitelji Lastve bili su obvezni svake godine u znak priznanja mletačkog vrhovništva plaćati jedan perper po svakoj kući. Ugovor je potvrdio mletački dužd Francesco Foscari 1443. godine.⁶⁵ U idućim stoljećima mletačke uprave Paštrovićima, Lastva je imala izdvojen status te su njihovi predstavnici rijetko sudjelovali u radu paštrovskih vijeća i skupštine. Neodvisan razvoj Lastve došao je do izražaja i u vrijeme izbijanja Grbaljske bune, kada su žitelji Lastve jednodušno stali na stranu Republike, poradi čega su im pobunjeni seljaci iz zaleđa spalili kuće i opustošili posjede . Jednako kao i Paštrovići, i žitelji Lastve zarana su se počeli baviti pomorstvom i trgovinom, dopirući sa svojim brodovima do najudaljenijih luka Sredozemlja. Posebice su se istaknule trgovačke i brodovlasničke obitelji iz Donje Lastve: Franičevići, Gregovići, Markovići, Medini, Perušine, Stjepovići, Sučići i dr . U Lastvi su posjede i ljetnikovce imala vodeća vlastela bokeljskih gradova: Bolice, Buće, Cizile, Jacogne, Lukovići, Pasquali, Vrachieni, Zagurevići i dr. Nutarnja samouprava, zatvorenost i posebnosti u povijesnom razvoju uvjetovali su i sporije odvijanje demografskih promjena i preobražaja u odnosu na šire područje Paštrovića. Iako su turski napadi i razaranja jednako ugrožavali i žitelje Lastve, njihovo iseljavanje u druge dijelove Dalmacije ili na zapadnu obalu Jadrana, bilo je mnogo manje i sporije. Istodobno,

---

64

65

useljavanje gorštačkog pravoslavnog življa iz zaleđa nije se, kako je to bio slučaj s Paštrovićima, odvijalo tako brzo i pogubno po starosjedilačko stanovništvo. Tome je najviše doprinijela zatvorena struktura naselja, upravna samostalnost u odnosu na Paštroviće i stalna prisutnost katoličkog svećenstva. U Lastvi i njenoj bližoj okolini zabilježeno je od srednjeg vijeka postojanje niza katoličkih crkava . Većina crkava stradala je tijekom turskih napada te ih biskupske vizitacije iz XVII. stoljeća više ne spominju, iako je i u to vrijeme, kako u svom izvješću navodi mletački providur Giovanni Dolfin 1616. godine, većina stanovnika Lastve katoličke vjere . U kasnijim stoljećima demografski je razvoj išao na štetu starosjedilačkog katoličkog žiteljstva, iako je Lastva, znatno duže od Paštrovića, zadržala nutarnje posebnosti i etničko-vjersku strukturu. Održanju katoličkog pučanstva do do XX. stoljeća prilično su pomogle kotorske obitelji koje su u Lastvi gradile svoje crkvice i zavjetne kapele. Nakon 1918. godine Lastva mijenja ime u Petrovac na moru (po kralju Petru I. Karađorđeviću) čime se podrijetlu i pripadnosti ovoga kraja namjeravao zadati odlučujući i posljednji udarac.

***

Danas je sadašnjost Paštrovića, usljed višestrukog spleta povijesnih okolnosti, dobro poznata i ne ostavlja mjesta sumnjama. Prošlost ovoga kraja, posebice srednjovjekovno doba i početak novoga vijeka, slabo su poznati i nedovoljno isticani u hrvatskoj historiografiji. Za to razdoblje izvori su malo poznati i nedovoljno navođeni i korišteni. Svjedočanstvo o stvarnim značajkama i povijesnim procesima Paštrovića potrebno je stoga često tražiti posredstvom izvora iz stranih, mahom mletačkih i rimskih arhiva. U ovom radu, koji je samo kratak presjek kroz najvažnija zbivanja iz paštrovske prošlosti, cilj je bio prikazati stvarna obilježja toga kraja u vrijeme mletačke uprave. Tijekom tog vremena ovdje se zbivaju prijelomni procesi i događaji (mletačko-turski ratovi, migracije, demografske promjene), koji će u velikoj mjeri utjecati na etničko-vjerska, ali i civilizacijska obilježja Paštrovića. Od područja koje je tijekom srednjeg i početkom novog vijeka u

cjelosti pripadalo zapadnom civilizacijskom ozračju, postupno se stvara i učvršćuje kultura pravoslavne, istočne civilizacije. Tragovi nekadašnjih Paštrovića nestali su zajedno s stanovništvom koje se iselilo ili izgubilo svoj nacionalno-vjerski identitet. Prevlast došljackog življa otrgnula je Paštroviće od bilo kakvih pokušaja kulturnih prodora sa zapadnih strana. Posljednji pokušaji da se Paštrovići zadrže u ozračju zapadne kulture, nestali su s neuspjehom misionarskog djelovanja oko stvaranja crkvene unije krajem XVIII. stoljeća. Tek će naselje Lastva, koje je tijekom tog vremena uspjelo zadržati nutarnju samoupravu i posebnosti, sve do najnovjieg vremena zadržati značajke prošlih vremena. Danas je, na žalost, o čitavom paštrovskom kraju moguće pisati samo na osnovi povijesnih izvora, koji iz zaborava otkrivaju neke zanemarene sastavnice hrvatske prošlosti i kulture na istočnom Jadranu tijekom prošlih stoljeća.

PRILOG: Popis paštrovskih oporuka u Mlecima (abecednim redom). Uz ime oporučitelja navodi se njegovo zanimanje i mjesto stanovanja te signatura (busta, broj i datum) iz mletačkog Državnog arhiva (fond bilježničkih spisa):

1. Andreas condam ser Radi de Santo Stephano de Pastrovichi de confinio s. Blassi, b. 967, br. 3, 15.1.1523; b. 44, br. 423, 2.9.1532.
2. Andriana Zanarda relictā condam Michael Pastrovich, b. 357, br. 56, 11.8.1617.
3. Andriana condam Zorzi Pastrovich relictā in ultimo voto di Battista Giusto tesor de panni de seda de contrada s. Marcuola, b. 176, br. 18, 5.5.1665.
4. Angela filia condam Francisci Bussato et relictā Stephani Pastrovich, b. 776, br. 6, 27.4.1542.
5. Anna fiola del condam Descho Pastrovich et relictā condam Novello de Catharo, b. 43, br. 25, 21.12.1535.
6. Anna fiola condam Nadal Pastrovichio et relictā Andrea Ragusin della contrada s. Lio, b. 851, br. 3, 5.1.1570.
7. Anna relictā condam Nicol• de Pastrovichio, b. 549, br. 97, 30.11.1601.
8. Anna condam Rado de Pastrovichio et consorte in secondo matrimonio Zuanne Maria tentor nel cofin de s. Cancian, b. 276, br. 13, 10.5.1584.
9. Anna relictā condam Zorzi Pastrovichio de Andrea... sta nell'hospedaletto delle Boccole posto in contra de s. Ternità, b. 47, br. 14, 16.10.1586.
10. Anzola fiola de ser Stephano de Andrea Pastrovichi barcarol in Venezia al confinio de s. Justina et consorte de signor Zuane d'Arbe, b. 209, br. 33, 4.10.1558.
11. Armenia fiola Francisco Manzin et moglier de Luca Pastrovichi marangon del arsenal de contrada s. Piero di Castello in capo di Paludo de s. Antonio, b. 10, br. 51, 1.5.1587.
12. Bernardina fia del condam Vincenzo scrivā de nave et moier Marco Pastrovichio de contrada s. Felice, b. 1206, br. 127, 11.9.1542.

13. Catarina Bressana relicta condam Nicol• Pastrovichio barcarol in contrada s. Trinità, b. 439, br. 188, 21.4.1578.
14. Catarina filia de ser Damian de Pastrovichi nutrice in casa signor Pallamides de Salon Fiandrese, b. 846, br. 181, 5.8.1567.
15. Catarina filia Michaelis de Pastrovich de confinio s. Provoli, b. 875, br. 210, 20.8.1499.
16. Clara de Antibaro uxor ser Luce de Pastrovichio manalio in arsenatu de confinio s. Severo, b. 958, br. 145, 13.4.1497.
17. Cristoforo di Alessandro Pastrovichio di Vecchi patron della nave Galbiana, b. 10, br. 109, 4.8.1582.
18. Damianus condam Allegreti de Pastrovichio patron navigi habitator Sybenici in presentem iacens infirmitate ... de confinio s. Martini, b. 1084, br. 208, 24.2.1505.
19. Damianus condam Luce Pastrovich habitatore s. Severo, b. 63, br. 50, 30.6.1539.
20. Damianus de Pastrovichi condam Radi comiti galleare de confin s. Petri de Castello, b. 1084, br. 204, 11.2.1508.
21. Franceschina relicta condam ser Damian Pastrovichio habitante nella contrada del s. Anzolo, b. 844, br. 134, 13.3.1553.
22. Franceschina fiola condam Zorzi Pastrovichio et relicta Pietro de Catharo mariner de contrada s. Pietro de Castello, b. 11, br. 161, 7.8.1580.
23. Helena de Arbi uxor ser Georgii Pastrovich de contrada s. Moise, b. 967, br. 158, 13.3.1512.
24. Helena dicta Madalena fiola del condam ser Damian Dabrevich Pastrovich consorte de ser Raphaelli fu del ser Nicol• de Lustiza habitante nella contrada de s. Severo, b. 43, br. 115, 28.4.1547.
25. Helena condam Domenigo Bianco relicta condam Aloisio Pastrovich condam Stephano habitante in contrada s. Pietro di Castello apresso s. Iseppo, b. 43, br. 106, 13.5.1549.

26. Helena filia condam ser Novello de Pastrovich et consorte de Dimitrio credenzario, b. 44, br. 250, 16.3.1535.
27. Helena condam Petri de Pastrovich de confinio s. Foscha, b. 408, br. 110, 10.4.1520.
28. Helena consorte de ser Zorzi de Andrea Pastrovichio mariner de contrada s. Hieremia in corte de Cha Moro, b. 387, br. 404, 8.1.1561.
29. Luca Boriza condam Marco de Pastrovichio et hora nel'hospital de ss. Pietro e Paolo amalato, b. 991, br. 232, 21.7.1687.
30. Luca condam Rado Pastrovich de contrada s. Aponal, b. 279, br. 451, 31.8.1543.
31. Luca de Steffano Pastrovichio marinaro de contrada s. Pietro de Castello, b. 222, br. 1172, 14.3.1570.
32. Luchas de Pastrovichi condam Damiani, b. 377, br. 131, 19.9.1499.
33. Luchina condam Raphael o Rado Pastrovichio et moglier de Steffanin del Zante mariner de contrada s. Martin in corte Morosina, b. 11, br. 277, 5.6.1584.
34. Lucia relicta condam Iulio caliger fiola del condam Luca Pastrovichio de contrada s. Provolo, b. 393, br. 449, 2.1.1570.
35. Lucieta Manerba consorte Steffano Pastrovichio habitante in contrada s. Pietro de Castello in corte Coltrera, b. 569, br. 133, 21.9.1606.
36. Lucrezia fu condam Gregorio Schiavon relicta condam Rado Pastrovich in primo matrimonio et relicta in secondo matrimonio condam Simon de Cherso in contrada s. Mauritio, b. 736, br. 130, 24.3.1565.
37. Marco Pastrovich condam Eustachii de confin s. Pietro Castello, b. 578, br. 234, 25.5.1539.
38. Margareta condam Gierolimo Pastrovichio de contrada de s. Thomaso, b. 8, str. 137-137', 5.1.1659.
39. Margareta relicta Rado Pastrovichio del confin s. Pietro di Castello apresso s. Iseppo, b. 641, br. 256, 25.6.1538.

40. Margareta Pastrovichio relictā del Rado de Castel Nuovo habita in confinio Castello, b. 70, br. 170, 10.8.1570.
41. Maria condā Antonii de Pastrovich et uxor Marci Raphaelis de confinio s. Hermagore et Fortunati, b. 1101, br. 202, 9.7.1528.
42. Maria filia condā Antonii de Stephanis de Pastrovich uxor Marci de contrada s. Barnaba, b. 874, br. 328, 12.11.1516.
43. Maria relictā condā Radichio Pastrovichio habitator del confin s. Pietro di Castello in Quintavalle, b. 70, br. 177, 11.1.1553.
44. Marieta consorte de Rado de Luca de Pastrovich bariler della contrada de s. Pietro de Castello apresso s. Iseppo, b. 847, br. 539, 27.1.1571.
45. Mathia filia condā Andree de Fasini de Zeta et relictā in primo matrimonio Dominici Pastrovichio de confin s. Marco, b. 659, br. 659, 1.10.1544.
46. Michelina condā ser Damian de Pastrovich et relictā condā Vincenzo de Nicol• dalla Riva filacanevo de contrada de s. Pietro de Castello, b. 419, br. 496, 7.8.1570.
47. Miliza de Pastrovich relictā Vicentii condā Stai marangon de contrada s. Antonin, b. 126, br. 585, 30.1.1517.
48. Miliza filia condā Vietoris Pastrovichi relictā Filippi sutoris de contrada s. Cassiani, b. 455, br. 175, 12.3.1522.
49. Nicolaus condā Basili de Pastrovichi de confinio s. Salvatoris, b. 42, br. 92, 23.1.1531.
50. Nicolaus Bucchia condā Petri Pastrovich, b. 677, br. 798, 23.9.1537.
51. Nicolaus Georgii Pastrovich de confinio s. Trinitatis, b. 777, br. 362, 25.8.1530.
52. Nicolaus Luce Pastrovich marinarius, b. 372, br. 68, 4.6.1562.
53. Nicolaus Pastrovichio fu fiol condā Nadal barcarol al traghetto di Camerlengi et habitante nella contrada de s. Marina, b. 127, br. 722, 2.6.1550.; b. 394, br. 695, 8.2.1573.
54. Nicol• Becichi condā ser Elia Damianovich de Becich, b. 433, br. 346, 13.11.1654.

55. Nicolosa fiola che fu Rado Pastrovichio et relicta Zuanne Spero calafato in arsenal del confin s. Pietro di Castello, b. 605, br. 161, 19.7.1554.; b. 1192, br. 508, 6.10.1555.
56. Orsa moier de Rado Pastrovich, b. 753, br. 168, 18.10.1508.
57. Orsa de Steffano Pastrovichio et relicta del primo matrimonio del condam Luca de Steffano de dicto luogo, b. 305, br. 236, 25.12.1563.
58. Pietro del condam Rado de Pastrovich mastiler del confin de s. Cancian, b. 359, br. 639, 10.10.1611.
59. Rado de Pastrovich fu de Alessandro del confin de s. Pietro de Castello apresso s. Iseppo, b. 280, br. 640, 9.7.1569.
60. Rado condam Luca de Pastrovichio bariler habitante in confin de s. Pietro de Castello apresso s. Iseppo, b. 847, br. 651, 30.12.1571.
61. Radtko Pastrovich condam Nicolai olim marinarius de confinio s. Trinitatis, b. 263, br. 80, 4.8.1526.
62. Radus Blizicuchia Pastrovich condam alterus ser Radi de contrada s. Pietro de Castello, b. 44, br. 422, 6.9.1531.; b. 44, br. 419, 15.3.1552.
63. Stana condam ser Luca de Pastrovichi et relicta de ser Zorzi de Sebenico della contrada de s. Pietro de Castello, b. 409, br. 272, 20.4.1524; b. 280, br. 654, 28.10.1544.
64. Stana condam Michaelis Radi et uxor ser Andree de Pastrovich condam ser Radi de s. Blassi de Castello, b. 968, br. 445, 2.9.1528.; b. 578, br. 354, 1.10.1538.; b. 210, br. 501, 1.6.1554.; b. 927, br. 74, 6.8.1544.
65. Stana condam Rayco Stagnerich de Pastrovichio et relicta del condam Zorzi Petrovich de Spiza habitante della contrada de ss. Apostoli, b. 100, br. 164, 2.6.1565.
66. Stephanus Pastrovichio condam Alexi patronis navis de confinio s. Petri de Castello, b. 927, br. 72, 8.3.1534.

67. Stephanus Dobarza condam ser Petri de Pastrovich habitator Venetiis in confinio s. Severi, b. 968, br. 444, 23.3.1524.
68. Zanetta del Marco Pastrovichio de contrada de s. Pietro de Castello in corte delli Cavalli, b. 991, br. 154, 5.9.1689.
69. Zanetto condam Luca de Pastrovich della contrada de s. Trinità, b. 279, br. 324, 21.9.1547.
70. Zorzi condam Damian Pastrovichio barcarolo al traghetto della Madalena, b. 403, br. 409, 24.12.1625.
71. Zuana fu fiola condam Bortolo et consorte Luca condam Alessio de Pastrovichio marangon in arsenal del confin s. Pietro de Castello in Corte Nova, b. 725, br. 35, 20.1.1567.
72. Zuana uxor ser Stephano de Andrea Pastrovich barcarol al traghetto de s. Justina, b. 279, br. 356, 4.11.1562.